

www.vulkani.rs
office@vulkani.rs

Naziv originala:
David Graeber and David Wengrow
THE DAWN OF EVERYTHING

Copyright © 2021 by David Graeber and David Wengrow
First published by Allen Lane, Penguin Random House, London, New York
Translation Copyright © 2024 za srpsko izdanje Vulkan izdavaštvo

ISBN 978-86-10-05121-6

Ova knjiga štampana je na prirodnom recikliranom papiru od drveća koje raste u održivim šumama. Proces proizvodnje u potpunosti je u skladu sa svim važećim propisima Ministarstva životne sredine i prostornog planiranja Republike Srbije.

ZORA SVEGA

NOVA ISTORIJA
ČOVEČANSTVA

DEJVID GREJBER I DEJVID VENGROU

Preveo Marko Sindić

VULKAN
IZDAVAŠTVO

Beograd, 2024.

SADRŽAJ

Spisak mapa i figura.....	7
Predgovor i posveta	9
Zahvalnice.....	11
Zbogom detinjstvu.....	13
Varljiva sloboda.....	37
Otapanje ledenog doba.....	81
Slobodan narod, poreklo kultura i uspon privatne svojine.....	119
Pre mnogo sezona.....	159
Adonisevi vrtovi	201
Ekologija slobode.....	237
Imaginarni gradovi.....	263
Skriveno naočigled svih.....	309
Zašto država nema poreklo?.....	337
Pun krug.....	411
Zaključak.....	457
Bibliografija.....	487
Beleške.....	533

SPISAK MAPA I FIGURA

- 1 Severna Amerika u definicijama etnografa ranog XX veka 163
(dodatak: Etnolingvističke zone razdora severne Kalifornije)
(Prema: C. D. Wissler, *The North American Indians of the Plains*, *Popular Science Monthly* 82 (1913); A. L. Kroeber, *Handbook of the Indians of California*, Bureau of American Ethnology, Bulletin 78, Smithsonian Institution, Washington DC, 1925.)
- 2 Plodni polumesec Bliskog istoka – neolitski zemljoradnici
u svetu mezolitskih ovaca-sakupljača, 8500–8000. godine p. n. e. 217
(Adaptacija originalne mape E. Dž. Šerata, ustupila S. Šerat.)
- 3 Nezavisni centri pripitomljavanja biljaka i životinja 241
(Adaptacija originalne mape, ustupio D. Fuler.)
- 4 Nebelivka: praistorijsko meganaselje u ukrajinskoj šumskoj stepi 277
(Po uzoru na originalnu mapu koju je nacrtao I. Bidnel na osnovu podataka D. Hejla; ustupili Dž. Čapman i B. Gajdarska.)
- 5 Teotivakan: stambeni apartmani okružuju glavne spomenike
u centru grada 318
(Adaptacija iz: R. Millon, *The Teotihuacán Map*, University of Texas Press, Austin, 1973; ustupili: *Projekat mapiranja Teotivakana* i M. E. Smit.)
- 6 Neka od ključnih arheoloških nalazišta u slivu reke Misisipi
i okolnim regijama 422
(Adaptacija originalne mape, ustupio T. R. Poketat.)

- 7 Iznad: Raspored klanova (1–5) u selima Osejdža; ispod: raspored sedenja predstavnika istih tih klanova u kolibi za vreme velikih rituala 443
- (Na osnovu: A. C. Fletcher and F. La Flesche, *The Omaha tribe, Twenty-seventh Annual Report of the Bureau of American Ethnology, 1905–1906*, Bureau of American Ethnology, Washington D.C., 1911; F. La Flesche, *War Ceremony and Peace Ceremony of the Osage Indians*, Bureau of American Ethnology, Bulletin 101, Washington, US Government, 1939.)

PREDGOVOR I POSVETA

(napisao Dejvid Vengrou)

Dejvid Rolf Grejber preminuo je u 59. godini 2. septembra 2020, samo tri nedelje po završetku pisanja ove knjige, na kojoj smo radili više od deset godina. Ona je počela kao skretanje misli sa ozbiljnijih akademskih dužnosti: kao eksperiment, gotovo igra, u kojoj su jedan antropolog i jedan arheolog pokušali da rekonstruišu onu vrstu velikog dijaloga o ljudskoj istoriji koja je nekada bila prilično uobičajena u našim poljima, ali ovoga puta sa savremenim dokazima. Nije bilo pravila niti rokova. Pisali smo kako i kada nam je odgovaralo, što je s vremenom postalo svakodnevna pojava. U poslednjim godinama, pre završetka, kako je projekat dobijao na zamahu, nije bilo neuobičajeno da razgovaramo i po dva-tri puta na dan. Često bismo izgubili pojam o tome ko je došao na koju ideju ili pronašao nove činjenice ili primere; sve je pohranjeno u arhivi koja je ubrzo premašila obim jedne knjige. Rezultat nije šarenilo podataka, već istinska sinteza. Mogli smo da osetimo kako se naši stilovi pisanja i mišljenja postepeno stapaju u jedinstveni tok. Shvativši da ne želimo da završimo intelektualno putovanje na koje smo se otisnuli, i da bi mnogim idejama izloženim u ovoj knjizi koristile razrada i primeri, planirali smo da napišemo nastavke: i to ne manje od tri. Međutim, ova prva knjiga morala je negde da se završi, i u 21.18 časova 6. avgusta Dejvid Grejber je karakterističnim stilom (i parafrazirajući Džima Morisona) objavio na Tviteru da smo završili: „Mozak mi je uljubljen čuđenjem tupim“.* Stigli smo do kraja baš onako kako smo počeli, neprestano razmenjujući

---

* Prevod preuzet iz: *Stereo stihovi*, prev. Dragoslav Andrić, Narodna knjiga, Beograd, 1983, str. 45. (Prim. prev.)

Dejvid Grejber i Dejvid Vengrou

nacrte dok smo čitali, deleći i raspravljajući o istim izvorima, često do u sitne noćne sate. Dejvid je bio mnogo više od antropologa. Bio je aktivista i javni intelektualac svetskog glasa, koji je pokušao da živi svoje ideje o socijalnoj pravdi i oslobođenju, pružajući nadu potlačenima i nadahnjujući nebrojene da slede njegov primer. Ova knjiga je posvećena lepom sećanju na Dejvida Grejbera i, kao što je bila njegova želja, uspomeni na njegove roditelje Rut Rubinstajn Grejber (1917–2006) i Keneta Grejbera (1914–1996). Neka počivaju zajedno u miru.

ZAHVALNICE

(napisao Dejvid Vengrou)

Tužne okolnosti obavezuju me da napišem ove zahvalnice u odsustvu Dejvida Grejbera. Iza njega je ostala supruga Nika. Dejvidov odlazak pratila je velika tuga, koja je ujedinila ljude širom kontinenta, društvenih klasa i ideologija. Deset godina zajedničkog pisanja i mišljenja je dug period, ali opet nije na meni da nagađam kome bi Dejvid želeo da zahvali u ovom konkretnom kontekstu. Njegovi saputnici na putevima koji su vodili do ove knjige prepoznaće se i znaće koliko je cenio njihovu podršku, brigu i savete. U jedno sam siguran: ova knjiga ne bi nastala – ili barem ne bi bila ni nalik sadašnjem obliku – bez inspiracije i energije Melise Flašman, naše mudre savetnice u svakom trenutku i u svemu što se tiče pisanja. U Eriku Činskom iz *Farara*, *Strausa* i *Žirua* i Tomasu Penu iz *Pingvina UK* pronašli smo odličan tim urednika i istinske intelektualne partnere. Za strastveni angažman i uticaj na naše razmišljanje tokom mnogih godina, srdačno zahvaljujemo Debi Bukčin, Alpi Šah, Erhardu Šitpelcu i Andrei Luki Cimerman. Za velikodušno stručno vođenje u različitim delovima ove knjige zahvaljujemo: Manuelu Arojo-Kalinu, Elizabeti Bakedano, Nori Bejtson, Stivenu Berkvistu, Nurit Berd-David, Morisu Blohu, Dejvidu Karbalju, Džonu Čapmanu, Luiz Kostu, Filipu Dekoli, Aleksandru Djačenku, Kevanu Edinboru, Dorijanu Fuleru, Biserki Gajdarskoj, Kolinu Griru, Tomasu Grisafiju, Krisu Hanu, Vendi Džejms, Megan Loz, Patriši Makanani, Barbari Alis Men, Sajmonu Martinu, Jensu Notrofu, Hoseu R. Oliveru, Majku Parkeru Pirsonu, Timotiju Poketatu, Metjuu Poupu, Karen Radner, Nataši Renolds, Maršalu Salinsu, Džejmsu K. Skotu, Stivenu Šenanu, Mišel Volstounkroft.

Brojni argumenti iz ove knjige prvo su predstavljani na predavanjima i u naučnim časopisima: ranija verzija 2. poglavlja izašla je na francuskom kao *La sagesse de Kandiaronk: la critique indigène, le mythe du progrès et la naissance de la Gauche (La Revue du MAUSS)*; delovi 3. poglavlja prvo su predstavljani kao *Farewell to the childhood of man: ritual, seasonality, and the origins of inequality (The 2014 Henry Myers Lecture, Journal of the Royal Anthropological Institute)*; 4. poglavlje kao *Many seasons ago: slavery and its rejection among foragers on the Pacific Coast of North America (American Anthropologist)*; i 8. poglavlje kao *Cities before the state in early Eurasia (The 2015 Jack Goody Lecture, Max Planck Institute for Social Anthropology)*.

Hvala mnogim akademskim institucijama i istraživačkim grupama koje su prihvatile da govorimo i raspravljamo o temama relevantnim za ovu knjigu, a posebno Encu Rosiju i Filipu Dekoli za nezaboravne diskusije na Amsterdamskom univerzitetu i Francuskom koledžu. Džejms Tomson (bivši glavni urednik *Eurozine*-a) prvi nam je pomogao da naše ideje predstavimo široj publici u eseju *Kako promeniti tok istorije (bar onog dela koji se već dogodio)**, koji je imao poverenja u nas kada su druge izdavačke kuće ustuknule; hvala i mnogim prevodiocima koji su od tada proširili našu publiku; i Keli Berdik iz *Lapham's Quarterly*-ja za poziv da pošaljemo rad za specijalno izdanje na temu demokracije, gde smo izložili neke od ideja koje se mogu naći u 9. poglavlju.

Od samog početka, Dejvid i ja smo uvrstili rad na ovoj knjizi u našu nastavu na Odeljenju za antropologiju u Londonskoj školi ekonomije, odnosno Institutu za arheologiju na Londonskom univerzitetskom koledžu, tako da u ime obojice želim da zahvalim našim studentima iz prethodnih deset godina za njihove mnogobrojne uvide i ideje. Martin, Džudi, Abigejl i Džek Vengrou bili su uz mene na svakom koraku. Moje poslednje i najdublje hvala ide Evi Domaradskoj, za najoštriju kritiku i najodaniju podršku koju partner može poželeti; ušla si u moj život slično kao Dejvid ili ova knjiga: „Kiša iznenada dojava s neba, rušeći gole zidove sunca... Padaj, kišo, po suvoj zemlji.“**

---

* David Graeber and David Wengrow, *How to change the course of human history*, *Eurozine*, 2. 3. 2018. Tekst je dostupan u prev. Marka Sindića na sajtu *Peščanika*, 21. 7. 2021. (Prim. prev.)

** Odlomak iz pozorišnog dela *Dečak sa kolicima* (1938) Kristofera Fraja. (Prim. prev.)

ZBOGOM DETINJSTVU

Ili: Zašto ovo nije knjiga o poreklu nejednakosti

Ovo raspoloženje osećalo se svuda: u društvu, politici i filozofiji. Mi živimo u epohi koju su stari Grci nazivali keros (καίρος) – pravom trenutku za „metamorfozu bogova“, to jest za promenu osnovnih načela i simbola.

– K. G. Jung, *Skriiveno sopstvo* (1958)

Najveći deo ljudske istorije je nepovratno izgubljen. Naša vrsta *Homo sapiens* postoji najmanje 200.000 godina, ali mi ne znamo šta se događalo tokom najvećeg dela tog perioda. Na primer, u severnoj Španiji, u pećini Altamiri, crteži i gravure stvarani su tokom perioda od 10.000 godina, između 25000. i 15000. godine p. n. e. Pretpostavlja se da se tokom ovog perioda dogodilo mnogo dramatičnih događaja, ali ne postoji način da saznamo kojih tačno.

Većina ljudi ionako retko kad razmišlja o dugačkim periodima ljudske istorije i smatra da ih ova tema ne dotiče. Nemaju razlog da misle drugačije. Ukoliko se ovo pitanje postavi, to je obično onda kada se razmišlja o tome zašto izgleda da je svet u haosu i zašto se ljudi tako često loše odnose jedni prema drugima – koji su razlozi za rat, iskorišćavanje, sistemsku neosetljivost na tuđe patnje? Da li smo oduvek bili takvi, ili je nešto u nekom trenutku krenulo po zlu?

To je u osnovi teološka rasprava. U suštini, pitanje glasi: *Da li su ljudi po prirodi dobri ili loši?* Ali ako se razmisli, postaje očigledno da, ovako formulisano, to pitanje nema mnogo smisla. *Dobro* i *loše* su isključivo ljudski pojmovi.

Nikome nikada ne bi palo na pamet da tvrdi da su riba ili drvo dobri ili loši, zato što su *dobro* i *loše* pojmovi koje su ljudi izmislili da bi mogli međusobno da se porede. Iz ovoga sledi da rasprava o tome da li su ljudi u osnovi dobri ili loši ima smisla koliko i rasprava o tome da li su ljudi u osnovi debeli ili mršavi.

Ipak, kada ljudi razmišljaju o poukama iz praistorije, gotovo uvek se vraćaju na pitanja ove vrste. Poznat nam je hrišćanski odgovor: ljudi su nekada živeli u stanju nevinosti, ali su ukaljani prvorodnim grehom. Hteli smo da budemo poput bogova i zato smo kažnjeni; sada živimo u stanju odbačenosti, nadajući se iskupljenju. Popularna verzija ove priče danas je obično nalik ažuriranoj verziji rasprave *O poreklu i osnovama nejednakosti među ljudima*, koju je napisao Žan Žak Ruso (Jean-Jacques Rousseau) 1754. Nekada davno, glasi ova priča, bili smo lovci-sakupljači. Živeli smo u malim grupama, u stanju nalik dečjoj nevinosti. Mali broj članova omogućavao je da grupe budu egalitarne. Tek posle agrarne revolucije, a naročito posle nastanka gradova, dolazi do kraja ovog stanja i pojave civilizacije i država – koje su sa sobom donele pojavu pisane književnosti, nauke i filozofije, ali u isto vreme i skoro sve što je loše u ljudskom životu: patrijarhat, stajaće vojske, masovna pogubljenja i dosadne birokrate, koje od nas traže da veći deo života provedemo popunjavajući obrasce.

Naravno, reč je o veoma grubom uprošćavanju, ali stvarno izgleda kao priča o počecima koja ispliva na površinu kada god neko (u rasponu od industrijskog psihologa do revolucionarnog teoretičara) kaže nešto poput: „ali naravno da su ljudska bića veći deo evolucije provela u grupama od deset ili dvadeset ljudi“, ili: „poljoprivreda je verovatno najveća greška čovečanstva“. Kao što ćemo videti, mnogi poznati pisci to tvrde veoma otvoreno. Problem je u tome što će svi koji traže alternativu ovom prilično depresivnom pogledu na istoriju brzo otkriti da je jedina raspoloživa alternativa zapravo još gora: ko neće Rusoa – dobiće Tomasa Hobsa (Thomas Hobbes).

Hobsov *Levijatan* objavljen je 1651. i po mnogo čemu je osnivački tekst moderne političke teorije. U njemu se smatra, pošto su ljudi po prirodi sebična stvorenja, da život u prirodnom stanju ni u kom pogledu nije bezbrižan. Naprotiv, takav život je „samački, siromašan, gadan, brutalan i kratak“ – u suštini, život u ratu svih protiv svih. Hobsovcu sav napredak u ovoj sumornoj situaciji pripisuju upravo onim represivnim mehanizama na koje se Ruso jadao: vladama, sudovima, birokratiji, policiji. I ovaj pogled na svet ima veoma dugu istoriju. Ne čudi što reči *politika* (*politics*), *uglađeno* (*polite*) i *policija* (*police*) zvuče slično

u engleskom jeziku – sve su izvedene iz grčke reči *polis*, to jest grad. Latinski ekvivalent je *civitas*, od čega su nastale reči *civilizovan* (*civility*), *građanski* (*civic*) i određena savremena shvatanja pojma *civilizacija* (*civilization*).

Sudeći po ovom mišljenju, ljudsko društvo zasnovano je na kolektivnoj represiji naših niskih strasti, što je naročito neophodno kada veliki broj ljudi živi na istom mestu. Prema tome, savremeni hobsovcu verovatno bi tvrdili da je tačno da smo najveći deo evolucije proveli organizovani u male grupe, koje su se održale uglavnom zbog toga što je opstanak potomaka njihovih članova bio u svačijem interesu (evolucioni biolozi ovo nazivaju „roditeljska investicija“). Međutim, čak ni te male grupe nisu bile zasnovane na jednakosti. U ovoj verziji uvek postoji neki alfa mužjak, koji ima ulogu vođe. Hijerarhija, dominacija i cinični sebični interes oduvek su bili osnov ljudskog društva. Srećom, nekako smo zajedno naučili da nam je u interesu da damo prioritet dugoročnim interesima, da stvorimo zakone koji će nas primorati da usmerimo i ograničimo naše najgore nagone na društveno korisne oblasti, kao što je privreda.

Kao što čitalac može da pretpostavi na osnovu našeg tona, ne sviđa nam se što moramo da biramo između ove dve alternative. Naše primedbe mogu se klasifikovati u tri široke kategorije. Ovi opisi opšteg toka ljudske istorije:

1. jednostavno nisu tačni;
2. imaju ozbiljne političke posledice;
3. čine da prošlost zvuči dosadno.

Ova knjiga je pokušaj da se ispriča jedna optimističnija i zanimljivija priča, koja u isto vreme uzima u obzir i rezultate istraživanja iz nekoliko proteklih decenija. U pitanju je sinteza rezultata istraživanja iz arheologije, antropologije i srodnih disciplina, koja pružaju potpuno novi uvid u to kako su se ljudska društva razvijala tokom poslednjih 30.000 godina. Skoro svi nalazi su u suprotnosti sa poznatim narativom, ali najupečatljivija otkrića retko kada izlaze van okvira specijalističkih studija i u naučnim publikacijama mogu se pronaći samo u nagoveštajima.

Ukratko ćemo izložiti neke od činjenica: danas je jasno da ljudi nisu živeli u malim egalitarnim grupama pre pojave poljoprivrede. Naprotiv, svet lovaca-sakupljača pre nastanka poljoprivrede odlikovali su smeli društveni eksperimenti i više je ličio na karnevalsku paradu političkih oblika nego na sumorne apstrakcije

evolucione teorije. Poljoprivreda pak nije uzrokovala nastanak privatne svojine, niti je označila put bez povratka u nejednakost. U stvari, u mnogim prvim poljoprivrednim društvima staleži i hijerarhija gotovo da nisu ni postojali, a klasne razlike nisu bile zacrtane u kamenu: iznenađujući broj najranijih gradova bio je organizovan na jakim načelima jednakosti. U njima nije bilo potrebe za autoritarnim vladarima i ambicioznim ratnicima i političarima, pa čak ni za nadmenim službenicima.

Dokazi koji to potkrepljuju naviru iz svih kutaka planete. Naučnici širom sveta sagledavaju etnografski i istorijski materijal u svetlu novih činjenica. Svi elementi za novu istoriju sveta već su tu, ali su do sada ostali skriveni za sve osim za nekoliko privilegovanih stručnjaka (a čak su i oni skloni oklevanju pre nego što podignu pogled sa svog delića slagalice da bi uporedili beleške s drugima van njihovog uskog polja specijalizacije). Naš cilj je da počnemo da slažemo ove delove slagalice, svesni toga da niko nema predstavu na šta liči potpuna slika. Zadatak je ogroman, a pitanja toliko važna da će nam samo za početno razumevanje stvarne implikacije slike koju počinjemo da naziremo biti potrebne godine istraživanja i debate, ali je veoma bitno da ovaj proces započnemo. Jedno će brzo postati jasno: opšteprihvaćena istorijska šira slika – koju podjednako dele i Hobsovi i Rusoovi savremeni sledbenici – nema skoro nikakve veze s činjenicama. Kako bi informacije koje imamo pred očima počele da dobijaju smisao, nije dovoljno samo da sakupimo i obradimo ogromne količine podataka. Neophodna je i promena paradigme.

Da bi došlo do ove promene, potrebno je prvo ispitati početne korake, koji su doveli do savremenog shvatanja društvene evolucije: ideju da ljudska društva mogu da se podele na stupnjeve razvoja, od kojih svi imaju osobene tehnologije i oblike organizovanja (lovci-sakupljači, poljoprivrednici, urbana industrijska društva itd.). Kao što ćemo videti, ovakva shvatanja imaju svoje korene u konzervativnoj reakciji na kritiku evropske civilizacije, koja je počela da se širi u ranim decenijama XVIII veka. Međutim, tu kritiku nisu započeli prosvetiteljski filozofi (iako su joj se u početku divili i oponašali je), već autohtoni komentatori i posmatrači evropskog društva, kao što je američki domorodački (Hjuron-Vendat) državnik Kondjaronk, o kome ćemo mnogo više saznati u sledećem poglavlju.

Ponovno razmatranje onoga što mi ovde nazivamo autohtonom kritikom znači ozbiljno shvatanje doprinosa društvenoj misli, koji dolaze izvan evropske tradicije, a posebno od onih autohtonih naroda kojima zapadni filozofi dodeljuju

uloge anđela ili đavola istorije. Obe uloge onemogućavaju bilo kakvu mogućnost intelektualne razmene: podjednako je teško raspravljati s nekim ko se smatra demonskim kao i sa nekim ko se smatra božanskim, jer se sve što kažu smatra ili nebitnim ili izuzetno nadahnjujućim. Mnogi ljudi o kojima govorimo u ovoj knjizi odavno su mrtvi. Više nije moguće da imamo bilo kakav razgovor s njima. Ipak smo odlučni da pišemo o praistoriji kao da se sastoji od ljudi sa kojima se moglo razgovarati dok su bili živi – koji ne postoje samo kao uzori, primerci, marionete ili igračke nekog neumoljivog zakona istorije.

U istoriji sasvim sigurno postoje trendovi. Neki su moćni poput struja protiv kojih je jako teško plivati (iako izgleda da uvek postoje neki koji u tome uspeju uprkos svemu). Međutim, jedini *zakoni* su oni koje sami napravimo. To nas dovodi do naše druge zamerke.

ZAŠTO HOBSONOV I RUSOVIN VERZIJE ISTORIJE ČOVEČANSTVA IMAJU OZBILJNE POLITIČKE IMPLIKACIJE

Političke implikacije Hobsonovog modela ne zahtevaju neko posebno objašnjenje. Osnovna pretpostavka našeg ekonomskog sistema jeste da su ljudi po prirodi loša i sebična stvorenja, koja zasnivaju odluke na ciničnim i egoističnim proračunima, a ne na altruizmu i kooperaciji. Najviše čemu se možemo nadati jesu prefinjeniji unutrašnji i spoljašnji mehanizmi kontrole našeg navodno urođenog nagona ka zgrtanju bogatstva i samoveličanju. Rusovina priča o tome kako je čovečanstvo iz prvobitnog stanja ravnopravnosti i blaženosti zapalo u nejednakost deluje optimističnije (bar je postojalo nešto bolje u početku), ali danas se uglavnom koristi da nas ubedi u to da, iako je sistem u kome živimo nepravedan, najviše čemu zaista možemo težiti jesu skromna mala poboljšanja. Sama reč *nejednakost* je u tom pogledu veoma rečita.

Od finansijskog sloma 2008. i preokreta koji su usledili, pitanje nejednakosti – a s njim i prateće pitanje dugoročne istorije nejednakosti – postalo je glavna tema debate. Među intelektualcima, pa čak i među političkim klasama, došlo je do neke vrste saglasnosti da su nivoi društvene nejednakosti izmakli kontroli i da većina svetskih problema proizlazi, na ovaj ili onaj način, iz sve većeg jaza između onih koji imaju i onih koji nemaju. Ukazivanje na to je samo po sebi izazov za globalne strukture moći. Međutim, u isto vreme postavlja problem tako da oni

kojima trenutno stanje najviše odgovara nemaju razlog za brigu, jer se podrazumeva da ne postoji, niti će ikada postojati, smisljeno rešenje za ovaj problem.

Uostalom, zamislite da je problem drugačije postavljen, onako kako je to bilo pre 50 ili 100 godina: kao koncentracija kapitala, oligopol ili moć klasa. U poređenju sa bilo kojim od ovih pojmova, reči kao što je *nejednakost* zvuče skrojene tako da podstaknu polovične mere i kompromise. Moguće je zamisliti poraz kapitalizma ili slamanje državne moći, ali nije jasno šta eliminisanje nejednakosti uopšte znači. (Koje vrste nejednakosti? Bogatstva? Prilika? Koliko bi tačno trebalo da ljudi budu jednaki da bi se moglo reći da je nejednakost eliminisana?) *Nejednakost* je način da se društveni problemi predstave prikladno dobu tehnokratskih reformatora, ljudi koji već na početku pretpostavljaju da su bilo kakve izvodljive vizije društvene transformacije odavno izmeštene iz domena politike.

Debata o nejednakosti dopušta baratanje brojevima, raspravljanje o Đinijevim koeficijentima i pragovima disfunkcionalnosti, podešavanje poreskih režima ili mehanizama socijalne zaštite, čak i šokiranje javnosti brojkama koje pokazuju koliko je situacija postala loša („Možete li da zamislite? Samo 1% najbogatijih na svetu kontroliše 44% svetskog bogatstva!“), bez bavljenja bilo kojim od faktora kojima se ljudi zapravo protive u takvim *nejednakim* društvenim uređenjima: na primer, to što neki ljudi uspevaju da pretvore svoje bogatstvo u moć nad drugima; to što ti drugi završe tako što im se kaže da su njihove potrebe nebitne i da njihovi životi nemaju vrednost sami po sebi. Trebalo bi da poverujemo da je to samo neizbežna posledica nejednakosti, a da je nejednakost neizbežni rezultat života u velikom, složenom, urbanom i tehnološki sofisticiranom društvu. Po svojoj prilici, one će uvek biti sa nama, pitanje je samo u kom stepenu.

Razmišljanje o nejednakosti danas doživljava pravi procvat: od 2011. *globalna nejednakost* se redovno predstavlja kao glavna tema za debatu na Svetском ekonomskom forumu u Davosu. Imamo indekse nejednakosti, institute za proučavanje nejednakosti i neprekidni tok publikacija koje pokušavaju da projektuju trenutnu opsesiju raspodelom imovine na kameno doba. Postoje čak i pokušaji da se izračunaju nivoi dohotka i Đinijevi koeficijenti paleolitskih lovaca na mamute (ispostavilo se da su veoma niski).¹ Kao da osećamo potrebu da napišemo matematičku formulu koja bi opravdala izreku o takvim društvima, koja je bila popularna u Rusoovo vreme: „Svi su bili jednaki – zato što su svi bili jednako siromašni.“

Krajnji efekat ovih priča o izvornom stanju nevinosti i jednakosti, kao uostalom i upotreba termina *nejednakost*, jeste da učine da to žalobno pesimističko viđenje ljudske prirode izgleda zdravorazumsko, kao prirodni rezultat posmatranja duge istorije naše vrste. Da, moguće je živeti u ravnopravnom društvu ako ste Pigmej ili Bušman iz Kalaharija. Ali ako danas želite da stvorite društvo istinske jednakosti, moraćete da smislite kako da se vratite u vreme kada smo živeli u malim grupama i bez lične imovine. S obzirom na to da je sakupljačima bila potrebna prilično velika teritorija za sakupljanje dovoljne količine hrane, to bi značilo da će svetska populacija morati da se smanji za otprilike 99,9%. U suprotnom, najbolje čemu se možemo nadati jeste da prilagodimo broj čizme koja će nas zauvek gaziti po licu, ili da možda izborimo malo više prostora, u kom će bar neki od nas privremeno izvrdati njenoj senci.

Prvi korak ka tačnijoj i optimističnijoj slici ljudske istorije mogao bi da bude napuštanje rajskog vrta jednom zasnogda, i odbacivanje ideje da su stotinama hiljada godina svi na zemlji delili iste idilične oblike društvene organizacije. Začudo, ovo se često smatra reakcionarnim potezom. „Vi, dakle, tvrdite da istinski ravnopravna društva nikada nisu postojala? Da su neostvariva?“ Smatramo da su takve primedbe i kontraproduktivne i nerealne.

Kao prvo, bizarno je zamisliti da tokom otprilike 10.000 (neki bi rekli više od 20.000) godina, tokom kojih su ljudi slikali po zidovima Altamire, niko – ne samo u Altamiri, već bilo gde na zemlji – nije eksperimentisao s alternativnim oblicima društvenog organizovanja. Koje su šanse za to? Drugo, nije li kapacitet da eksperimentišemo s različitim oblicima društvenih organizacija esencijalni deo onoga što nas čini ljudima, to jest bićima s kapacitetom za samoostvarenje i slobodu? Najvažnije pitanje ljudske istorije, kao što ćemo moći da vidimo, nije jednak pristup materijalnim resursima (obradivoj zemlji, kalorijama, sredstvima za proizvodnju), iako je očigledno da su oni bitni, već jednak kapacitet da doprinesemo odlukama o tome kako da živimo zajedno. Naravno, korišćenje tog kapaciteta podrazumeva da bi trebalo da postoji nešto smisljeno da se odluči.

Kao što mnogi sugerišu, ako budućnost naše vrste zavisi od naše sposobnosti da stvorimo nešto drugačije (na primer, sistem u kojem bogatstvo ne može da se pretvori u moć, ili gde nekim ljudima nije rečeno da su njihove potrebe nebitne, ili da njihovi životi nemaju vrednost po sebi), onda je od suštinskog

značaja da ponovo otkrijemo slobode koje nas čine ljudima. Još davne 1936. praistoričar Gordon Čajld (Vere Gordon Childe) napisao je knjigu pod nazivom *Man Makes Himself* (*Čovek stvara sebe*). Na stranu seksistički jezik, to je knjiga čiji ćemo duh pokušati da oživimo. Mi smo projekti kolektivnog stvaranja sebe. Šta ako bismo tako pristupili ljudskoj istoriji? Šta ako bismo ljude od početka tretirali kao maštovita, inteligentna i razigrana stvorenja, koja zaslužuju da se prema njima odnosimo dostojanstveno? Šta ako se, umesto da ispričamo priču o tome kako je naša vrsta pala iz nekog idiličnog stanja jednakosti, zapitamo kako smo se našli zarobljeni u tako tesnim konceptualnim okovima da više ne možemo ni da zamislimo da je preporod moguć?

NEKOLIKO KRATKIH PRIMERA KOJI POKAZUJU
ZAŠTO SU NASLEĐENA SHVATANJA O DUGIM
RAZDOBLJIMA LJUDSKE ISTORIJE UGLAVNOM POGREŠNA
(ILI: VEČITI POVRATAK ŽANU ŽAKU RUSOU)

Kada smo došli na ideju da napišemo ovu knjigu, namera nam je bila da tražimo nove odgovore na pitanja o poreklu društvene nejednakosti. Međutim, ubrzo smo shvatili da ovo jednostavno nije dobar pristup. Takvo izlaganje ljudske istorije – pretpostavka da je čovečanstvo nekada živelo u idiličnom stanju, i da se može identifikovati određeni trenutak u kome je sve krenulo naopako – učinilo je gotovo nemogućim postavljanje bilo kojeg od pitanja koje smo smatrali zaista zanimljivim. Činilo nam se da su skoro svi ostali uhvaćeni u istu zamku. Stručnjaci su odbijali da generalizuju. Onih nekoliko voljnih da rizikuju gotovo uvek su reprodukovali neku varijaciju na temu Rusoa.

Razmotrimo jedan nasumice izabran primer tih generalizujućih dela, knjigu *The Origins of Political Order: From Prehuman Times to the French Revolution* (*Poreklo političkog poretka: Od praistorijskih vremena do Francuske revolucije*) Fransisa Fukujame (Francis Fukuyama) iz 2011. Ovako Fukujama piše o znanju koje smo nasledili o ranim ljudskim društvima: „U svojim ranim fazama, ljudske političke organizacije su slične malim grupama koje nalazimo kod viših primata, poput šimpanzi.“ On sugerše da su te organizacije „podrazumevani oblik društvenog organizovanja“. Zatim tvrdi da je Ruso u velikoj meri bio u pravu kada je ukazao na to da poreklo političke nejednakosti leži u razvoju poljoprivrede,